

Husholdningene

Disponible realinntekter

Ifølge foreløpige anslag gikk husholdningenes disponible inntekter opp med 4,1 prosent fra 2002 til 2003. Med en prisstigning på 2,4 prosent (målt ved prisdeflatoren for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner) innebar dette en vekst i husholdningenes disponible realinntekter på 1,7 prosent, mot hele 8,8 prosent året før.

Husholdningenes lønnsinntekter (regnet reelt) gikk opp med 0,5 prosent fra 2002 til 2003, mot en vekst på 4,8 prosent året før. Lønnsinntektene ga et bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 0,4 prosentpoeng, mot et bidrag på 4 prosentpoeng året før. Bak siste års utvikling lå en nedgang i utførte normalårsverk på 0,7 prosent og en oppgang i gjennomsnittlig lønn per normalårsverk på 3,8 prosent.

Husholdningenes realinntekter fra blandet inntekt gikk opp med 2,9 prosent fra 2002 til 2003, og ga et bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 0,4 prosentpoeng. Blandet inntekt inneholder i tillegg til husholdningenes inntekter fra næ-

ringsvirksomhet, også en beregnet avkastning av egen bolig.

Realveksten i stønadene fra det offentlige var på hele 6,8 prosent i fjor, noe som ga et bidrag på 2,1 prosentpoeng til veksten i husholdningenes disponible realinntekter. Utbetalingene av attførings- og arbeidsledighetsstønader gikk reelt sett opp med henholdsvis 17,2 prosent og 31 prosent. Utbetalinger av barne-trygd trekker i motsatt retning etter en reell nedgang i utbetalingene på 3,5 prosent i forhold til året før. Alderspensionene gikk reelt sett opp med 2,6 prosent fra 2002 til 2003. Dette er 3 prosentpoeng lavere enn veksten fra 2001 til 2002.

Husholdningenes nettoformuesinntekter ga et negativt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 1 prosentpoeng i 2003, mot et positivt bidrag på 4 prosentpoeng året før.

Nye tall fra selvangivelsesstatistikken viser at husholdningene mottok hele 43 milliarder kroner i aksjeutbytte i 2002 mot kun drøye 13 milliarder kroner i 2001.

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst. Prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2000	2001	2002*	2003*	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Inntekter	938,5	977,5	1053,3	1087,8	1,8	7,0	0,9	2,6	10,2	1,3
Lønnsinntekter	524,2	554,3	585,1	602,1	3,3	4,8	0,5	2,7	4,0	0,4
Blandet inntekt	96,0	99,2	103,1	108,6	1,0	3,2	2,9	0,1	0,5	0,4
Formuesinntekter	71,1	64,3	96,2	80,5	-11,6	48,6	-18,3	-1,3	4,7	-2,4
Offentlige stønader	195,1	209,0	225,1	246,0	4,7	6,9	6,8	1,4	2,2	2,1
Andre inntekter	52,1	50,7	43,8	50,5	-4,9	-14,2	12,6	-0,4	-1,1	0,8
Utgifter	285,5	310,4	321,8	326,4	6,3	2,9	-0,9	-2,7	-1,4	0,4
Skatt av inntekt og formue ⁴	216,3	228,9	236,8	246,5	3,4	2,7	1,7	-1,1	-0,9	-0,5
Formuesutgifter	59,4	71,4	76,7	68,3	17,4	6,7	-13,1	-1,6	-0,7	1,4
Andre utgifter	9,7	10,1	8,3	11,6	1,8	-18,7	36,4	0,0	0,3	-0,4
Disponibel inntekt	653,0	667,0	731,5	761,4	-0,2	8,8	1,7			
Korr sparing i pensj.fond	6,7	12,3	17,6	17,4						
Konsum	625,5	651,3	680,0	721,9						
Sparing	34,3	28,0	69,1	56,9						
Kapitaloverføringer, netto	-0,6	-0,8	-0,5	-0,8						
Nettorealinvesteringer	24,6	29,5	27,6	25,3						
Nettofinansinvestering	9,0	-2,3	40,9	30,8						
Memo:										
Sparerate	5,2	4,2	9,4	7,5						
Nettofinansinvesteringsrate	1,4	-0,3	5,6	4,1						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator.

³ Foreløpige tall.

⁴ Nettofinansinvestering er definert som sparing pluss netto kapitaloverføringer minus nettorealinvesteringer.

⁵ Nettofinansinvesteringsrate er definert som nettofinansinvestering som andel av disponibel inntekt, regnet i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Rentebelastningen når rentene øker

Ifølge Norges bank forventer aktørene at den kortsiktige pengemarkedsrenten vil stabilisere seg på om lag 5,5 prosent på lengre sikt. Til sammenlikning kan det nevnes at den kortsiktige pengemarkedsrenten 1. mars 2004 var på 1,84 prosent. Dette betyr at rentenivået på utlån om noen år sannsynligvis vil ligge betydelig over det nivået vi ser i dag. I dette perspektivet er det grunn til å spørre seg hva rentebelastningen, dvs. husholdningenes renteutgifter som andel av inntekt etter skatt, vil være under skiftende rentebetingelser. Siden rentenivået for kort tid siden lå betraktelig høyere enn det vi har i dag, uten at det ble rapportert om krisetilstander i den personlige økonomien, er det kredittvekstens styrke og sammensetning som er avgjørende for hvor godt husholdningene takler en renteoppgang. Så sent som i 2001 var gjennomsnittlig utlånsrente på 7,5 prosent, og i det følgende skal vi se på effektene på rentebelastningen av at renten vender tilbake til sitt 2001-nivå i 2005, når vi gjør antakelser om kredittveksten i perioden.

For å belyse dette tar vi utgangspunkt i tall fra Inntekts- og formuesundersøkelsen for 2001. Tallene fra 2001 framføres til 2005 der renteutgiftene er beregnet med basis i anslag for årlig lånerente (fra høsten 2003), henholdsvis 3,4 prosent og 4,5 prosent i 2004 og 2005. På bakgrunn av informasjon fra Kredittilsynet om kredittveksten, legger vi til grunn at gjeldsveksten for husholdningene vil være på henholdsvis 14 prosent og 12 prosent i 2004 og 2005. Skattesystemet er framført til 2005 ved at grenser og fradrag lønnsjusteres fra 2004 til 2005.

Total gjeldsbelastning for husholdningene utgjorde i 2001 143 prosent av samlet inntekt. Denne belastningen øker til

180 prosent av samlet inntekt i 2005. Samlet gjeld er beregnet til 1 352 mrd kr i 2005.

For å vise effekter på rentebelastningen beregnes det hvordan husholdningene fordeler seg på 3 hovedgrupper under ulike forutsetninger om rentenivået: rentebelastning under 20 prosent, rentebelastning fra 20 til 30 prosent, og rentebelastning over 30 prosent. Rentebelastningen er definert som renteutgifter delt på inntekt etter skatt, der inntekt etter skatt er disponibel inntekt før fratregg for gjeldsrenter, men der beskatningen reflekterer at renteutgifter gir grunnlag for fratregg.

Tabellen viser at mens 85 000 husholdninger hadde rentebelastning over 30 prosent i 2001 er det tilsvarende tallet i 2005 kun 41 000 husholdninger. Dette skyldes at den gjennomsnittlige utlånsrenten i prognosene som er lagt til grunn for tallene er 4,5 prosent i 2005, mens den gjennomsnittlige utlånsrenten var 7,5 prosent i 2001. Det betyr at selv om husholdningene tar opp mer lån i 2004 og 2005, bidrar det lave rentenivået til at antall husholdninger med høy rentebelastning (over 30 prosent) er lavere i 2005 enn i 2001.

Men hva skjer dersom utlånsrentene vender tilbake til 2001-nivå? Tabellen viser at 182 000 husholdninger befinner seg i kategorien med rentebelastning over 30 prosent. Kredittveksten i perioden vil derfor i grove trekk medføre at antall husholdninger med høy rentebelastning øker med om lag 100 000 husholdninger fra 2001 til 2005 (gitt uforandret rentenivå). I hvor stor grad en eventuell renteøkning innebære betalingsproblemer for husholdningene avhenger av flere forhold, blant annet om husholdningene har formue å tære på og personenes tilknytning til arbeidsmarkedet.

Antall husholdninger og andel av total gjeld fordelt etter rentebelastning

Rentebelastning	2001		2005		2005, rente på 2001-nivå	
	Antall (tusen)	Andel av total gjeld	Antall (tusen)	Andel av total gjeld	Antall (tusen)	Andel av total gjeld
0,1–20%	1 304	59	1 421	74	1 132	43
20–30%	188	24	108	16	257	27
Over 30%	85	16	41	9	182	29

For 2003 har nasjonalregnskapet anslått at husholdningene mottok 35 milliarder kroner, noe som tilsvarer en nedgang på drøye 18 prosent fra året før. September 2000 ble det innført skatt på aksjeutbytte. Skatten ble fjernet ved årsskiftet 2001/2002. Det er grunn til å tro at innføringen av denne skatten samt usikkerhet i forhold til skatteutvalgets forslag om innføring av skatten på nytt, har hatt mye å si for husholdningenes tilpasninger i forhold til aksjeutbytte.

Husholdningenes renteinntekter falt kraftig i 2003 etter en moderat oppgang fra 2001 til 2002. Nasjonalregnskapet anslår at renteinntektene ble redusert med 10,1 milliarder 2003-kroner fra 2002 til 2003, noe som tilsvarer hele 34,6 prosent.

Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. En noe lavere gjennomsnittlig lånerente og høy vekst i husholdningenes bruttogjeld bidro til en moderat økning i formuesutgiftene i 2002. I 2003 har rentene falt kraftig. Til tross for at husholdningene også har økt sin gjeld, har reduksjonen i rentesatsene medført at renteutgiftene har blitt redusert markant. Nasjonalregnskapet anslår at renteutgiftene har blitt redusert med 10,3 milliarder 2003-kroner noe som tilsvarer 13,6 prosent i 2003.

Skatt av inntekt og formue ga et negativt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 0,5 prosentpoeng i 2003, dette er 0,4 prosentpoeng lavere enn vekstbidraget i 2002. Det relativt beskjed-

Korrigert sparerate

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate, tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved beregning av den korrigerte spareraten ansås først tjenestekonsumet av varige goder. Tjenestekonsumet av varige goder er definert som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder, og erstatter kjøpene av disse godene når korrigert konsum beregnes. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (dvs. hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv, og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkling antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerte spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

ne negative bidraget til husholdningenes disponible realinntektsvekst, må ses i sammenheng med den svake veksten i lønnsinntekter samt noe lavere skattesatser. Bidraget fra skatt av inntekt og formue vil være negativt selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, så lenge de skattbare realinntektene øker.

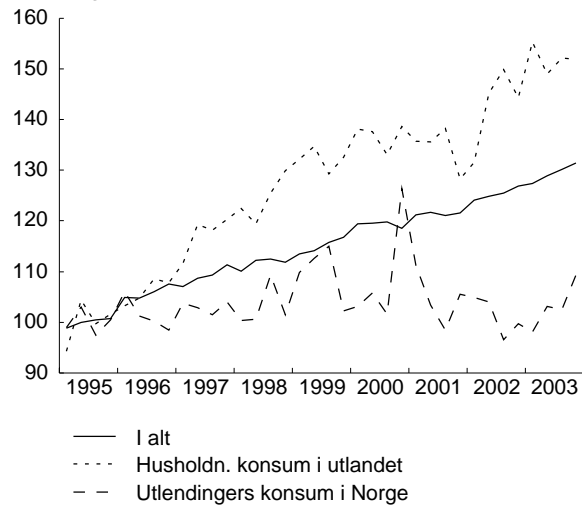
Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner viste ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall en oppgang på 3,7 prosent i 2003, mot 3,6 prosent året før. Mens husholdningenes konsum økte med 3,5 prosent både i 2002 og i 2003, viste konsumet i ideelle organisasjoner en vekst på 7,9 prosent i 2003, mot 7,0 prosent i 2002.

Spareraten

Foreløpige tall viser at spareraten falt noe fra 2002 til 2003 etter en kraftig oppgang fra 2001 til 2002. I fjor sparte husholdningene og de ideelle organisasjonene 7,5 prosent av inntekten, mot 9,4 prosent året før. I

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner Sesongjustert. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

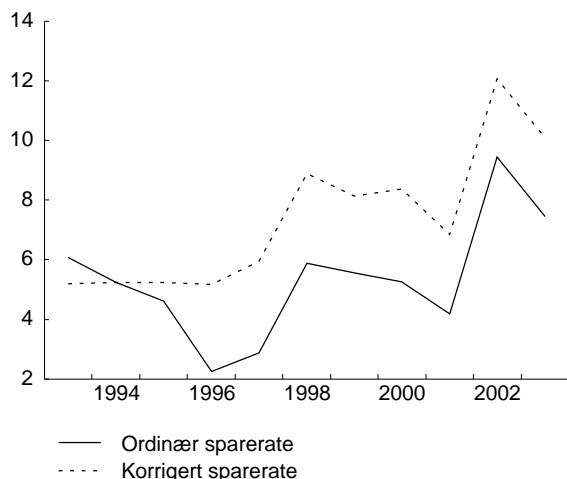
dette spareratebegrepet er det imidlertid lagt til grunn at også varige konsumgoder, utenom bolig, konsumeres i det året de kjøpes. Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering, og en kan da beregne en korrigert sparerate (se boks for definisjoner). Også i den korrigerte spareraten var det en reduksjon fra 2002 til 2003. Den korrigerte spareraten er beregnet til hhv 12,1 prosent og 10,1 prosent for 2002 og 2003.

Svak vekst i husholdningenes realformue, lav realrente og moderat konsumvekst

Foreløpige anslag viser at husholdningenes realformue gikk opp med 1 prosent fra 2002 til 2003. Bak denne utviklingen lå en realvekst i boligformuen på 1,4 prosent og en økning i realverdien av nettofordringene på 0,4 prosent. Realveksten i boligformuen hang sammen med omvurderinger som følge av at prisene på brukte boliger i gjennomsnitt gikk opp med 4,1 prosent, mens konsumprisveksten var på 2,4 prosent målt ved konsumdeflatoren (og 2,5 prosent målt ved konsumprisindeksen). Reduserte boliginvesteringer trekker også realveksten i boligformuen ned i forhold til året før. Både fordrings- og gjeldsbeholdningene økte fra 2002 til 2003, men fordringene som ved utgangen av 2003 oversteg gjelda med i underkant av 370 milliarder kroner hadde en svakere realvekst enn gjeldsbeholdningene.

Husholdningenes realrente etter skatt er beregnet til 1,8 prosent på årsbasis i 2003. Dette er 2,7 prosentpoeng lavere realrente etter skatt enn i 2002. Denne utviklingen skyldes i all hovedsak lavere nominelle renter, men noe kan også tilskrives høyere prisvekst enn året før. Realrenten var spesielt lav i 1. kvartal men stabiliserte seg på i overkant av 2 prosent fra 2. kvartal og ut året. Den lave realrenten i 1. kvartal skyldes i hovedsak den kraftige prisøkningen på elektrisitet. I lys av utviklingen i husholdningenes disponi-

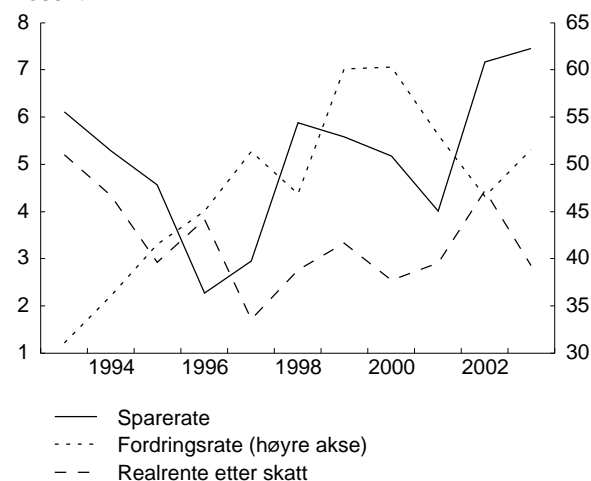
Husholdningenes sparerate. 1993 - 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt 1993 - 2003

Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoner konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner 2003 ¹	Volumendring		Prisendring	
		2002	2003	2002	2003
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	721,9	3,6	3,7	0,8	2,4
Konsum i husholdninger	689,7	3,5	3,5	0,7	2,4
- Varekonsum	376,0	4,2	4,3	-1,1	1,3
- Tjenestekonsum	301,6	1,7	2,1	3,6	3,2
- Hushold. konsum i utlandet	31,1	6,6	5,7	-4,9	8,3
- Utlendingers konsum i Norge	-19,1	-2,8	2,2	1,0	2,1
Konsum i ideelle organisasjoner	32,2	7,0	7,9	1,7	1,9

¹ Nivå tall i løpende kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Noen nasjonalregnskapsbegreper

Som en del av hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 1995 ble det innført enkelte nye begreper. Noen av disse omtales nedenfor.

- *Blandet inntekt* omfatter i tillegg til driftsresultat, blant annet i boligsektoren, også implisitt et element av avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie.
- *Andre inntekter* omfatter stønader fra utlandet, overføringer fra ideelle organisasjoner og andre overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Andre utgifter* omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Avkastning på forsikringskrav* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer. Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.

ble realinntekter, realformuesutviklingen og utviklingen i realrenta etter skatt, må konsumutviklingen i 2003 betraktes som forholdsvis moderat.

Nærmere om forbruksutviklingen for husholdningene

Husholdningenes konsum av varer økte med 4,3 prosent i faste priser fra 2002 til 2003 sammenlignet med en vekst på 4,2 prosent året før. Tjenestekonsumet, som i 2003 utgjorde i underkant av 44 prosent av det totale forbruket i husholdningene, steg med 2,1 prosent fra 2002 til 2003. Dette var noe sterkere enn veksten fra 2001 til 2002 som var på 1,7 prosent.

Konsumet av matvarer gikk opp med 2,7 prosent i faste priser fra 2002 til 2003 etter en vekst på 3,5 prosent året før. Veksten kan sees i lys av den forholdsvis sterke volumveksten i omsetning i spesialforretninger som selger nærings- og nytelsesmidler.

Veksten i kjøp av klær og skotøy fortsatte å stige i 2003. Mens den i 2002 var på 9,9 prosent, hadde den i fjor økt til i underkant av 16,0 prosent. Dette er den sterkeste volumveksten vi har sett i konsum av klær og skotøy noen sinne. Tallene må sees i sammenheng med det vedvarende prisfallet på disse varene. Når

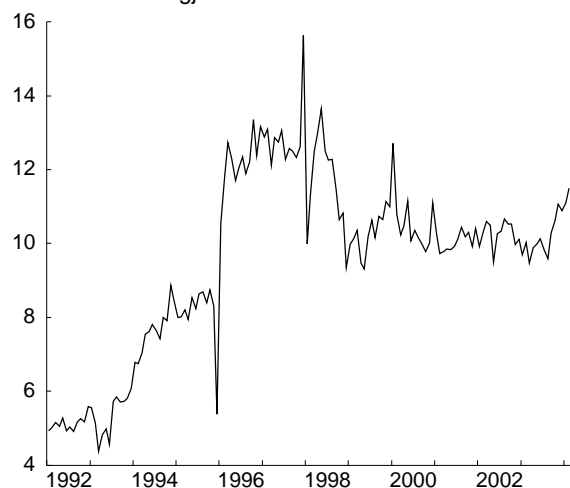
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Volum- og prisendring fra foregående periode i prosent. Sesongjusterte kvartalsendringer

	Mrd. kroner 2003 ¹	Volumendring					Prisendring				
		2003 ²	03.1	03.2	03.3	03.4	2003 ²	03.1	03.2	03.3	03.4
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	97,1	2,2	1,4	0,3	-0,6	0,2	3,3	0,9	-0,3	2,2	0,7
Alkoholdrikker og tobakk	29,2	-1,0	-5,3	2,5	2,5	1,3	1,1	4,1	-2,3	1,0	-1,8
Klær og skotøy	38,6	15,4	2,7	5,8	4,6	0,7	-10,8	-1,2	-4,9	-3,5	-2,2
Bolig, lys og brensel	148,8	1,7	-1,6	1,0	0,4	1,4	9,2	6,3	-3,1	1,6	1,4
Møbler og husholdningsartikler	42,2	3,3	-0,5	3,6	0,9	1,3	-0,6	0,2	-0,1	-0,3	-0,2
Helsepleie	20,0	3,8	0,3	2,8	-0,9	2,4	2,5	1,0	-0,4	0,5	1,5
Transport	96,3	1,1	-0,7	0,4	-0,4	3,9	1,5	-1,3	0,4	1,5	-0,3
Post- og teletjenester	18,8	9,4	4,5	-5,2	7,5	4,6	-4,6	-1,0	-2,5	-2,0	-1,8
Kultur og fritid	91,4	5,4	-0,1	3,5	1,3	1,0	-0,5	0,2	-0,1	-1,5	0,5
Utdanning	4,0	1,0	-0,4	0,9	0,8	0,4	5,8	1,6	1,3	1,5	2,1
Hotell- og restauranttjenester	41,9	-0,7	-0,3	0,7	1,4	-2,3	3,1	0,6	0,9	0,6	0,9
Andre varer og tjenester	49,4	4,8	1,4	1,0	0,4	2,5	3,3	3,1	0,2	-0,3	-0,1
Husholdningenes kjøp i utlandet	31,1	5,7	7,7	-4,1	2,2	-0,2	8,3	3,1	4,8	3,6	1,1
Utlendingers kjøp i Norge	-19,1	2,2	-1,6	5,1	-0,6	6,6	2,1	0,8	-0,4	1,2	-0,1
Ideelle organisasjoner	32,2	7,9	4,2	-0,8	1,9	1,9	1,9	0,2	1,0	0,2	0,8
Konsum i hush. og ideelle org.	721,9	3,7	0,5	1,1	1,0	1,3	2,4	1,6	-0,8	0,5	0,3

¹ I løpende kroner. På grunn av avrundingsfeil summerer ikke undergruppene seg nøyaktig opp til totaltallet.

² Ikke sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Førstegangsregistrerte personbiler. 1992-2004
 1000 stk. Sesongjustert

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

klær blir billigere vil man normalt anta at kjøp av klær øker og at man vrir konsumet i retning av klær med høyere kvalitet. En slik kvalitetsøkning måles som en volumøkning i nasjonalregnskapet.

Konsumet av bolig tjenester, som utgjør i underkant av en sjettedel av konsumet i husholdninger, steg med 2,2 prosent i fjor. I nasjonalregnskapet er faktisk husleie for leietagere og beregnet husleie for selveiere definert som verdien av tjenestestrømmen fra boligkapitalen. Denne størrelsen, som utgjør om lag 90 prosent av det totale boligkonsumet, gikk opp med 2,3 prosent i faste priser fra 2002 til 2003, mot 2,0 prosent året før. Siden boligkapitalen i all hovedsak er bestemt av tidligere års nybygging og rehabilitering, vil volumveksten i det samlede boligkonsumet vise liten variasjon over tid.

Husholdningenes stasjonære energiforbruk, dvs. energi til oppvarming og belysning, var om lag uendret fra 2002 til 2003. Fra 2001 til 2002 falt den samme størrelsen med 2,5 prosent. Elektrisitetskonsumet utgjorde i 2003 om lag 90 prosent av det stasjonære energikonsumet hos husholdningene. Fra 2002 til 2003 sank det med 0,3 prosent. Konsumet av brensel (bl.a. fyringsolje og ved) steg med 1,8 prosent i 2003.

Konsumet av helsetjenester, som utgjør om lag 4 prosent av tjenestekonsumet, gikk opp med 5,0 prosent i faste priser fra 2002 til 2003, etter en vekst på 1,4 prosent året før. Helsepleie i tabellen, som vokser med 3,8 prosent, inneholder helsetjenester og legemidler mv.

Kjøp av egne transportmidler, der anskaffelse av personbiler er den viktigste underposten, steg med 4,2 prosent etter en oppgang på 6,9 prosent foregående år. Ifølge tall fra Opplysningsrådet for veitrafikken ble det førstegangsregistrert i overkant av 60 000 nye personbiler på husholdninger i fjor. Dette var en økning på 6,8 prosent fra året før. Førstegangsregistrering av bruktimporterte biler gikk ned med over 11 prosent. Forholdet mellom nye og bruktimporterte biler ble dermed normalisert sammenlignet med 2002, hvor den sterke norske krona medførte en økning i bruktimporten på i underkant av 20 prosent.

Husholdningenes utgifter til drift av egne transportmidler gikk opp med 0,5 prosent fra 2002 til 2003. Konsumet av drivstoff mm., som utgjør den viktigste underkomponenten, sank i samme periode med 0,7 prosent. I denne perioden var det en prisoppgang på drivstoff på 2,5 prosent. Konsumet av transporttjenester viste en nedgang på 1,3 prosent i faste priser fra 2002 til 2003.

Konsumet av post- og teletjenester gikk opp med 5,0 prosent i fjor. Dette var klart sterkere enn veksten i 2002 på 1,7 prosent, men svakere enn veksttakten på slutten av 90-tallet. At veksten nå synes å ta seg opp igjen henger trolig sammen med innføringen av nye teletjenester, og de lave introduksjonsprisene på disse.

Husholdningenes konsum av teknologivarer som teletstyr og foto- og IT-utstyr og av varig fritidsutstyr som blant annet inkluderer båter økte med over 14 prosent fra 2002 til 2003 mot om lag 12 prosent året før.

Husholdningenes konsum i utlandet økte med 5,7 prosent i faste priser fra 2002 til 2003, noe mindre enn veksten fra 2001 til 2002, da konsumet steg med 6,6 prosent. Utlendingers konsum i Norge steg med 2,2 prosent fra 2002 til 2003, mot en nedgang på 2,8 prosent året før.

Inntektsfordelingen

Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene. Mellom 1990 og 2001 (som er det siste året Inntektsstatistikk foreligger for) økte gjennomsnittlig realinntekt etter skatt per husholdning med 22 prosent. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner man for eksempel par med barn. En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste barn under 18 år) hadde i 1990 en medianinntekt etter skatt på 344 000 i 2001-kroner. I 2001 var tilsvarende inntekt på 449 000 kroner. Den «gjennomsnittlige» tobarnsfamilie hadde altså over 100 000 kroner mer i realinntekt etter skatt i 2001, enn det tilsvarende gruppe hadde i 1990.¹ Også andre husholdningstyper har hatt en tilsvarende sterk inntektsvekst i perioden, for eksempel par uten hjemmeboende barn.

Samtidig med at husholdningsinntektene har økt, har også inntektsforskjellene blitt større. En mulig måte å

Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet, for personer. (Kvadratrotskalaen). Andel av totalinntekten. Desiler. 1986-2001

Desil	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
1	4,1	4,2	4,0	3,8	3,5	3,7	3,9	3,7	3,8
2	6,1	6,1	6,0	5,9	5,6	5,6	5,8	5,6	5,9
3	7,2	7,3	7,2	7,0	6,9	6,9	6,9	6,7	7,0
4	8,2	8,2	8,2	8,1	7,9	7,9	7,9	7,6	8,0
5	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9	8,8	8,7	8,5	8,9
6	9,9	9,9	9,9	9,9	9,8	9,7	9,6	9,4	9,8
7	10,9	10,8	10,9	10,9	10,8	10,6	10,5	10,3	10,7
8	12,1	12,0	12,0	12,1	12,0	11,7	11,7	11,4	11,9
9	13,8	13,6	13,7	13,8	13,7	13,4	13,5	13,1	13,6
10	18,6	18,7	19,0	19,6	20,8	21,7	21,4	23,8	20,4
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(Negative beløp er satt lik 0)

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsene.

Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger, etter desiler. 1990 - 2001. Prosent

Desil	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
3	0,7	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6
4	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
5	3,0	2,4	2,1	2,0	1,9	1,8	2,0
6	4,7	4,0	3,5	3,4	3,0	3,0	3,2
7	7,1	6,7	5,8	5,5	4,8	4,7	5,0
8	10,8	11,0	9,6	9,1	8,0	7,7	8,0
9	18,2	18,4	17,0	16,5	14,2	13,9	14,1
10	53,3	55,3	59,9	61,6	66,2	67,1	65,8
I alt	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsene.

¹ Vi har her ikke tatt hensyn til at datagrunnlaget ble utvidet med noen mindre stønader i perioden (f.eks. fødselsengangsstønad). Utelater en disse inntektene blir medianinntekten i 2001 redusert med knapt 3000 kroner.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med for eksempel to voksne og to barn må ha for å ha, for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med for eksempel 200 000 kroner i inntekt.

Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I de tallene som beskriver utviklingen i inntektsulikhet er det den såkalte «kvadratrotskalaen» som har blitt benyttet. Ved bruk av denne skalaen vil husholdningsinntektene bli dividert med kvadratrotten av antall husholdningsmedlemmer. En enslig person vil med denne skalaen få vekt lik 1, en topersonshusholdning få vekt lik 1,41, en husholdning bestående av tre personer få vekt lik 1,73 osv.

En husholdning bestående av to voksne og to barn måtte ved bruk av kvadratrotskalaen ha en husholdningsinntekt på 400 000 kroner for å ha samme inntekt pr. forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

studere inntektsforskjeller på, er å se hvor mye av den totale inntekten som ulike inntektsgrupper disponerer over tid. Vi grupperer husholdningene i 10 like store grupper sortert etter størrelsen på husholdningsinntekten. Gruppe 1 (desil 1) består av den tidelen av befolkningen som har den laveste gjennomsnittsinntekten, definert som husholdningsinntekt per forbruksenhet i husholdningen (se boks for omtale av forbruksvekter). I gruppe 2 finner man den tidelen som har nest lavest gjennomsnittsinntekt. Tilsvarende består gruppe 10 av den tidelen som har høyest gjennomsnittsinntekt. I tabellen korrigeres inntektene for antall forbruksvekter i husholdningen. Antall forbruksenheter i en husholdning kan avvike fra antall personer, blant annet fordi det er antatt å være stordriftsfordeler i husholdningene, og fordi barn krever mindre forbruk enn voksne av enkelte goder uten at de av den grunn har det relativt dårligere. Tabellen viser at ulikheten har økt fram til 2000, først og fremst som følge av at den «rikeste» tidelen disponerer en stadig større del av totalinntekten. I 2001 ble imidlertid ulikheten betydelig redusert, ved at tidelen med høyeste inntekt fikk redusert sin andel av totalinntekten fra 23,8 prosent i 2000 til 20,4 prosent.

Lønn utgjorde i 2001 den viktigste inntektskomponenten, med 67 prosent (i 2000: 64 prosent). Deretter følger overføringer med 21 prosent. Kapitalinntekter og næringsinntekt utgjør henholdsvis 5 og 7 prosent (i 2000: henholdsvis 8 og 7 prosent).

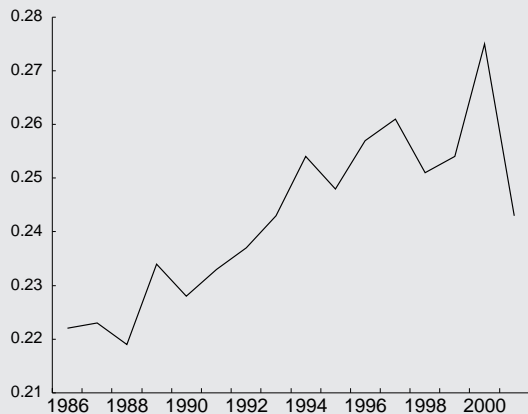
Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet. Det er også utviklingen i kapitalinntekter, særlig aksjeutbytte, som trolig forklarer hvorfor ulikheten ble drastisk redusert i 2001 (se boks om inntektsulikhet og aksjeutbytte). I år 2000, som er kjennetegnet av at ulikheten økte betydelig, ble det for eksempel utbetalt over 29 milliarder kroner i utbytte til husholdningene, mens det året etter (2001) bare ble utbetalt 13 milliarder i utbytte. Men siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene i toppen av inntektsfordelingen, påvirker dette i stor grad utviklingen i ulikhet. I følge tall fra skattestatistikken økte utbytteutbetalingene til rekordhøye 42 milliarder kroner i 2002. Det er derfor grunn til å tro at inntektsulikheten på nytt øker i 2002.

Økningen i kapitalinntekter på 1990-tallet kan ellers i noen grad tilskrives at skattereformen i 1992 synliggjorde slike inntekter i inntektsstatistikken i større grad enn tidligere. Det er derfor av interesse om økningen i kapitalinntekter blant den rikeste delen av husholdningene også har sitt motstykke i skjevere fordeling av finansformuen. Tabellen viser utvikling i finanskapital fra 1990 til 2001. Også her ser man en klar tendens til skjevere fordeling. Imidlertid skyldes noe av økningen i finanskapital en skjerping av reglene for fastsetting av ligningsverdiene av aksjer i 1998, da ligningsverdien for børsnoterte aksjer økte fra 75 prosent av markedsverdien til 100 prosent, og for unoterte aksjer fra 30 til 65 prosent av «likvidasjonsverdi».

Inntektsulikhet og aksjeutbytte

På grunn av sterk variasjon i størrelsen på husholdningenes aksjeutbytte de siste årene og den meget skjeve fordelingen av slike inntekter, har også inntektsulikheten variert betydelig fra ett år til et annet.

Figur 1. Ulikhet i husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (kvadratrotskalaen) målt ved Gini-koeffisienten. 1986 - 2001

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1 viser utviklingen i inntektsulikhet målt ved Gini-koeffisienten, som er et summarisk ulikhetsmål som varierer fra 0 (full likhet) og til 1 (all inntekt tilfaller én husholdning, mens resten av husholdningene ikke har inntekt). Som figuren viser har ulikheten i husholdningsinntekt etter skatt pr. forbruksenhet økt noe i løpet av 1990-tallet og fram til 2000, etterfulgt av en kraftig reduksjon i ulikheten i 2001 (se egen boks for omtale av ekvivalentinntekt og forbruksvekter). En skal likevel være forsiktig med å tolke denne plutselige nedgangen i Gini-koeffisienten som at det har funnet sted noen substansiell inntektsutjevning i slutten av tiårsperioden. Det er nærliggende å peke på utviklingen i mottatt aksjeutbytte for husholdningene, og den følsomhet som inntektsfordelingen har for denne typen av inntekter. For inntektsåret 2001 ble det innført en personsatt på 11 prosent for mottakere av aksjeutbytte utover et fribeløp på 10 000 kroner. Denne skatteskjerpelsen var trolig en medvirkende årsak til at mange aksjonærer valgte å ikke ta ut utbytte i 2001. Konsekvensen var at mottatt aksjeutbytte ble redusert med nærmere 55 prosent fra året før. Siden det meste av aksjeutbytte tilfaller de husholdningene som befinner seg i toppen av fordelingen, ga dette seg utslag i at disse husholdningene fikk redusert sin andel av totalinntekten i 2001, og at ulikheten dermed ble redusert.

Tabellen illustrerer den betydningen aksjeutbytte har hatt på inntektsfordelingen de siste årene. Vi registrerer for eksempel en betydelig økning i ulikheten fra 1999 til 2000, der Gini-koeffisienten økte fra 0,251 til 0,272 (utvalgsusikkerheten målt ved standardavviket er 0,004 for begge årene). Denne økningen finner sted samtidig med at mottatt aksjeutbytte for husholdningene økte fra vel 19 milliarder kroner i 1999 til over 29 milliarder i 2000. I 2001 ble det derimot bare utbetalt vel 13 milliarder kroner i utbytte til husholdningene, noe som medførte at Gini-koeffisienten nå ble redusert til 0,240. Dermed ser man på inntektsfordelingen uten å ta med aksjeutbytte i inntektsbegrepet, framstår utviklingen i ulikhet som langt jevnere og mindre preget av svingninger fra ett år til et annet.

Tabell 1. Ulikhet i inntekt etter skatt per forbruksenhet målt ved Gini-koeffisienten og mottatt aksjeutbytte i milliarder kroner. 1999, 2000 og 2001. Inntektsbegrepet med og uten utbytte

	Inntektsbegrepet inkludert utbytte	Inntektsbegrepet eksklusiv utbytte	Mottatt aksjeutbytte (mrd. kroner)
1999	0,251	0,231	19,1
2000	0,272	0,240	29,3
2001	0,240	0,232	13,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå; Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger og selvangivelsesstatistikk

Fra og med regnskapsåret 2002 ble det på nytt skattefritt å motta aksjeutbytte, med den konsekvens at utbytte til husholdningene ble mer enn tredoblet fra året før, til rekordhøyde 42 milliarder kroner. Ut i fra tidligere års erfaring er det forventet at dette på nytt fører til økt inntektskonsentrasjon i toppen av fordelingen, og at inntektsulikheten igjen vil vise økning når tallene for 2002 foreligger.

Ved internasjonale rangeringer av inntektsulikhet har de nordiske landene tradisjonelt plassert seg nederst, det vil si som de landene der inntektsforskjellene er minst (se for eksempel Atkinson, Rainwater og Smeeding 1995). Nye data indikerer likevel at inntektsforskjellene har økt både i Sverige, Finland og Norge de siste årene. Tabell 2 er hentet fra Luxembourg Income Study (LIS) og viser utviklingen i Gini-koeffisienten for disse tre landene for årene 1991, 1995 og 2000. Tabellen viser at inntektsfordelingen var noe jevnere i Finland og Sverige enn i Norge i første halvdel av 1990-tallet. Ulikheten har imidlertid økt betydelig i Finland og Sverige i siste del av 1990-tallet, slik at ulikheten er om lag den samme i alle de tre landene i 2000, og ikke særlig forskjellig fra andre land i Europa, som f.eks. Tyskland, Belgia og Nederland. Det er også klare fellestrekk mellom de nordiske landene med hensyn til hvor i inntektsfordelingen endringen har funnet sted. Det er først og fremst husholdningene i toppen av fordelingen som har fått økt sin relative andel av totalinntekten, på bekostning av husholdningene lengre nede i fordelingen, og det er igjen utviklingen i kapitalinntektene (for eksempel aksjeutbytte) som bidrar mye til den økte ulikheten (Statistics Finland 2003, Riihelä, Sullstöm, Suoniemi og Tuomala 2002, Statistiska centralbyråen 2002).

Tabell 2. Utviklingen i inntektsulikhet¹ i Finland, Norge og Sverige. Gini-koeffisienter, 1991, 1995 og 2000

	1991	1995	2000
Finland	0,210	0,217	0,247
Norge	0,231	0,238	0,251
Sverige	0,229	0,221	0,252

¹ Merk at inntektsbegrepet som benyttes her, avviker noe fra det som blir benyttet i de nasjonale definisjonene. Blant annet inngår ikke realisasjonsgevinster (det vil si gevinst ved salg av aksjer og eiendommer) i Luxembourg Income Study sitt inntektsbegrep.

Kilde: Luxembourg Income Study.

Referanser

Atkinson, A. B., L. Rainwater og T. M. Smeeding (1995): *Income Distribution in OECD Countries*, Social Policy Studies no. 18, OECD, Paris.

Riihelä, M., R. Sullstöm, I. Suoniemi og M. Tuomala (2002): Recent Trends in Income Distribution in Finland. *Discussion Paper No. 183*, Labour Institute for Economic Research, Helsinki.

Statistics Finland (2003): *Distribution of equivalent household disposable income in Finland 1971 - 2002*, http://www.stat.fi/tk/el/tulo/tulonjako_modooecd_desiilit.html

Statistisk sentralbyrå (2002): *Inkomstfordelingsundersøkningen 2000*, Sveriges Officiella Statistik, HE 21 SM 0201.

Utviklingen i overføringene til familier med førskolebarn

De siste årene har det blitt etablert nye overføringsordninger rettet mot barnefamilier, som for eksempel kontantstøtten. Dessuten har eksisterende ordninger blitt trappet opp, jf. barnehageforliket våren 2003. Dette innebærer en betydelig økning i støtten til drift av barnehager. Totalt sett er realøkningen i overføringene til barnefamilier på mellom 30 og 40 prosent i perioden 1993-2003. Dette har skjedd til tross for at antallet førskolebarn har vært relativt stabilt i perioden.

I det følgende skal vi se nærmere på utviklingen i overføringene til småbarnsfamilier fra 1993 og fram til i dag. Fordeelingseffektene av barnehageforliket vil også bli presentert. For å gi en pekepinn på de økonomiske kårerne for barnefamilier kontra resten av befolkningen vil vi imidlertid aller først gi en oversikt over utviklingen i realinntekt etter skatt for ulike husholdstyper gjennom 1990-tallet.

Tabell 1 viser at mens alle hushold under ett har hatt en økning i realdisponibel inntekt (dvs. inntekt etter skatt korrigert for prisstigning) på 27 prosent fra 1990 til 2000, har par med barn 0-17 år hatt en noe sterkere økning, på 31 prosent. Enslige med barn 0-17 år har derimot i gjennomsnitt hatt en litt dårligere inntektsutvikling enn gjennomsnittshusholdet. Inntektsstatistikken viser imidlertid at det er store variasjoner i inntektsforholdene til enslige med barn.

Tabell 1. Utvikling i realinntekt etter skatt. Gjennomsnitt for perioden 1990-2000

	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Alle hushold	100	103	102	108	117	127
Par med barn 0-17 år	100	105	106	112	118	131
Enslige med barn 0-17 år	100	104	100	109	121	123
Enslige under 45 år	100	102	94	100	104	117
Par, eldste person under 45 år	100	109	101	111	118	127

Kilde: Kirkeberg m.fl. (2003)

Tabell 2 gir en oversikt over de viktigste overføringsordningene til familier med førskolebarn. Det er et vidt spekter av overføringsordninger som spenner fra universell barnetrygd til helsekontroller, bedriftsbarnehager og inntektsavhengige barnehagepriser. Noen av ordningene kan være generelle i den forstand at alle barnefamilier har krav på dem mens andre ordninger bare gjelder for visse grupper av barnefamilier så som enslige forsørgere. For en del av ordningene, som for eksempel foreldrebetalingen for utgifter til pass av barn og sykepengene ved barns eller barnepassers sykdom,

Tabell 2. Oversikt over overføringer til familier med førskolebarn

	Generelle ordninger	Yrkesbaserte ordninger	(Andre) selektive ordninger
Kontantoverføring permisjon	-Barnetrygd -Engangsstønad ved fødsel -Kontantstøtten	-Fødsels- og adopsjonspermisjon -Sykepengene ved barns eller barnepassers sykdom	Overgangsstønad (enslige forsørgere)
Fradrag (i skattesystemet)	Forsørgerfradrag	Foreldrebetaling for tilsynsutgifter utgifter	Skatteklasser 2 (enslige forsørgere)
Tjenester	-Helsekontroller -Driftstilskudd til barnehager	-Bedriftsbarnehager	-Inntektsavhengige barnehagepriser -Friplasser -Støtte til barnehageutgifter

Forts.

kreves det yrkesaktivitet for å være berettiget til overføringen.

Å tallfeste den økonomiske betydningen for barnefamilieene av de ulike overføringsordningene er komplisert av flere grunner. For det første er det i en del tilfeller vanskelig eller umulig å innhente tallmateriale som kan belyse kostnadene ved ordningene, som for eksempel de samlede overføringene til barnefamilier i form av subsidierte bedriftsbarnehager. For det andre kan man tenke seg at en del av ordningene også påvirker familienes økonomi indirekte ved at de for eksempel gjør det lettere for kvinner å skaffe seg lønnet arbeid.

I tabell 3 har vi laget en oversikt over utviklingen i realverdien av ulike overføringer til barnefamilier for perioden 1993-2003. Vi ser at samlet sett har overføringene som inngår i tabellen økt med snau 40 prosent fra 1993 til 2003, til 40 mrd kroner i 2003. Betydningen av de ulike overføringsordningene har imidlertid endret seg over tid. Realverdien av barnetrygden er tilsynelatende omtrent den samme i 2003 som den var i 1993. Økningen i barnetrygden fra 2000 til 2001 skyldes imidlertid at forsørgerfradraget ble fjernet i 2001 og barnetrygden økte tilsvarende. Korrigert for dette har barnetrygden gått ned i realverdi med 11 prosent fra 1993 til 2003. Av de ordningene som er med i tabellen er dette den i særklasse største overføringsordningen rettet mot barnefamilier. Det har imidlertid vært en betydelig økning i de statlige og kommunale driftstilskuddene til barnehager også. De statlige driftstilskuddene anslås å utgjøre 7,3 mrd kroner i 2003 mens de kommunale utgjør omkring 4,4 mrd kroner. Dette er overføringer som har stor betydning for størrelsen på foreldrebetalingen i barnehager. Det er klart at økningene i driftstilskuddene har betydning for kvinners yrkesdeltakelse og derigjennom familienes samlede økonomiske ressurser.

En av ideene bak innføringen av kontantstøtten i 1998 var at småbarnsfamilier som ikke gjør bruk av barnehager skulle få en tilsvarende subsidie per barn som det statlige driftstilskuddet i barnehager. For barn med deltids plass i barnehage gis det gradert kontantstøtte. Ifølge tabellen utgjør kostnadene til kontantstøtten om lag 3 mrd 2003-kroner og beløpet har vært relativt uendret i perioden 2000-2003. Økningen de tre første årene skyldes dels at ordningen ble iverksatt i siste halvdel av 1998 og at ordningen etter hvert ble

Forts.

Tabell 3 Oversikt over utviklingen i overføringer til barnefamilier, 1993-2003, i milliarder 2003-kroner. Inflatert ved Konsumprisindeksen.¹

År	Barne-trygd	Kontant-støtte	Forsørger-fradrag	Statlig driftstilskudd, barnehager	Kommunalt driftstilskudd, barnehager	Fødsels-penger	Foreldre fradrag	Total
1993	14,15	0	2,41	3,99	2,25	5,16	1,03	29,01
1994	14,09	0	2,39	4,38	2,30	6,61	1,08	30,85
1995	13,84	0	2,34	4,59	2,56	6,96	1,21	31,49
1996	14,51	0	2,32	5,00	2,68	7,33	1,33	33,16
1997	14,65	0	2,26	4,89	2,70	7,55	1,31	33,34
1998	14,56	0,86	2,20	4,65	3,03	7,64	1,16	34,10
1999	14,14	2,56	2,16	4,60	3,24	8,13	1,34	36,17
2000	13,24	3,19	2,11	4,63	3,42	8,31	1,34	36,24
2001	15,23	3,08	0,00	4,94	3,95	8,48	1,38	37,06
2002	15,17	2,97	0,00	5,89	4,43	8,56	1,40	38,42
2003*	14,69	2,79	0,00	7,30	4,65	9,18	1,41	40,01
Prosentvis endring, hele perioden	3,8	8,8**		82,7	106,3	77,7	36,0	37,9

*Anslag. ** Beregnet 1999-2003.

¹ De oppgitte beløpene bestemmes både av utviklingen i satsene til hver enkelt ordning og av andre forhold som demografi, hvilket omfang bruken av de ordningene har, osv.

utvidet til å omfatte både ett og to år gamle barn mens den i første omgang bare omfattet ettåringer. De samlede utgiftene til kontantstøtten utgjør i 2003 snau 40 prosent av utgiftene til statlige driftstilskudd til barnehager og omkring 20 prosent av utgiftene til barnetrygd. I den grad foreldrene ikke betrakter bruk av dagmamma som et likeverdig pass-alternativ som bruk av barnehage vil kontantstøtten delvis

oppveie den positive sysselsettingseffekten av driftstilskuddene i barnehager.

Fødselspengene omfatter utgifter til engangsstønad ved fødsel og utgifter til fødsels- og adopsjonspermisjon. Dette er den nest største overføringsordningen av de ordningene som inngår i tabellen, og utgiftene beløp seg til vel 9 mrd kroner i 2003. Utgiftene til denne ordningen er dermed noe større enn de statlige driftstilskuddene til barnehager.

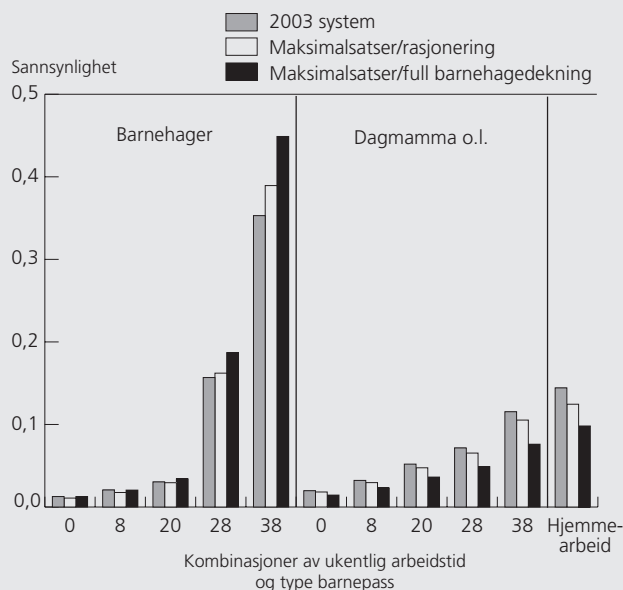
Arbeidstilbudseffekter av barnehageforliket

Våren 2003 ble det inngått et bredt forlik om barnehagepolitikken i årene framover. Hovedmålsettingene er redusert foreldrebetaling og full behovsdekning. Forliket innebærer at den månedlige foreldrebetalingen i barnehagene, både kommunalt og privat eide, maksimalt skal være 2 500 kroner fra 1. mai 2004, mens maksimal foreldrebetaling skal være 1 500 kroner fra og med 1. august 2005, målt i 2002 kroner. Full behovsdekning skal oppnås innen 2005 ved blant annet å videreføre stimuleringsstilkuddene til nye barnehageplasser.

Redusert foreldrebetaling betyr at avkastningen ved å arbeide øker for foreldrene. Når flere familier får tilgang til barnehageplasser gjennom full behovsdekning, vil også arbeidstilbudet til mødre med førskolebarn øke. For å gi mer presise anslag på arbeidstilbudseffektene av denne type reformer har en i Statistisk sentralbyrå utviklet såkalte mikrosimuleringsmodeller. En artikkel i Økonomiske analyser 5/2003 gir en nærmere beskrivelse av modellen som er anvendt til å anslå effekter av barnehageforliket, for familier med gifte eller samboende foreldre. Beslutningssituasjonen er forenklet i den forstand at en tar fedrenes beslutninger som gitt, mens familien avgjør hvorvidt moren skal arbeide utenfor hjemmet eller om hun skal være hjemme og ivareta omsorgen selv. Familiene velger, i modellen, mellom tre former for barnepass: Passe barna selv, velge barnehage eller andre betalte barnepassere, som dagmammaer, au-pair, o.l. Videre kan de velge mellom 5 arbeidstider. Familiens valg under skiftende rammebetingelser er beskrevet ved hjelp av de gjennomsnittlige valgsannsynlighetene for et utvalg av familier.

Figuren viser hvordan reformen er beregnet å virke på arbeidstilbudet dersom den ble innført i 2003. Dette gjøres ved å simulere effekten av å redusere foreldrebetalingen til 1 500 kroner, under to ulike forutsetninger om tilgangen på

Simulering av valgsannsynligheter ved dagens system, ved maksimalsatser og ved maksimalsatser i kombinasjon med full barnehagedekning

nye barnehageplasser: I det ene alternativet er det tilgang til barnehageplasser for alle som måtte ønske det, det vil si full behovsdekning. Det er dette alternativet som betegnes «Maksimalsatser/full barnehagedekning» i figuren. I det andre alternativet («Maksimalsatser/rasjonering») er antall barnehageplasser det samme som det var i 1998, som betyr at om lag 17 prosent av familiene er beskrænket i forhold til å velge pass i barnehage. Det antas at prisene i dagmamma-markedet er uforandret.

Figuren viser at familiene reduserer bruken av annet betalt pass når barnehagesatsene reduseres. Når dette kombineres med full behovsdekning, ser en at selv om langt færre vil benytte pass av dagmammaer o.l. (som forventet), vil rundt regnet 20 prosent fremdeles benytte annet betalt pass, i henhold til simuleringsresultatene. Vær oppmerksom på at kontantstøtten, som er betinget på at en ikke benytter pass i barnehager, fortsatt er virksom for foreldre med ett-åringer og to-åringer. Videre er det viktig å være oppmerksom på at ikke alle småbarnsforeldre har en barnehage i sin umiddelbare nærhet. Total sett indikerer disse simuleringsresultatene at full behovsdekning for gifte/samboende foreldre innebærer at et sted mellom 70 og 75 prosent av barna er i barnehage. Resten er hjemme med mor eller passes av andre betalte omsorgsgivere. En må ta med effekten for enslige forsørgere for å få oversikt over hva full behovsdekning betyr i form av antall barnehageplasser.

Figuren viser at styrken i arbeidstilbudseffektene av å redusere foreldrebetalingen er svært avhengig av i hvilken grad en makter å tilby flere barnehageplasser. Dersom antall barnehageplasser er på samme nivå i 2005 som det var i 1998, øker arbeidstilbudet for denne gruppen (det vil si samboende og gifte foreldre med førskolebarn) med i overkant av 3 prosent. Omregnet i årsverk, på basis av tall fra Arbeidskraftundersøkelsene,¹ vil arbeidstilbudet øke med bortimot 3 000 årsverk. Dersom en også oppfylder målet om full behovsdekning, øker arbeidstilbudet med bortimot 8 prosent, som betyr en økning på rundt regnet 7 000 årsverk.²

Reformen betyr også at behovet for arbeidskraft øker i barnehagesektoren, mens det blir færre dagmammaer. I hvor stor grad dette innebærer en nettøkning i antall omsorgsarbeidere avhenger blant annet av hvor mange barn som passes i de ulike omsorgsalternativene i utgangspunktet, det vil si hvor mange barn mødrene passer hjemme sammenliknet med antall per ansatt i barnehagene og hvor mange barn dagmammaene passer.

¹ Beregninger indikerer at gifte/samboende mødre stod for om lag 91 000 årsverk i 2002.

² Det må naturligvis tas forbehold med hensyn til flere typer usikkerhet ved disse anslagene. For det første er det usikkert om modellen gir en realistisk beskrivelse av foreldrenes valgsituasjon. For det andre er det usikkerhet ved at dataene er basert på en utvalgsundersøkelse med frafall og at dataene har vært gjenstand for ytterligere seleksjon og bearbeidelse av oss. For det tredje er det usikkerhet omkring parameterestimaterne i modellen.

Fattigdom i Norge

Fattigdom har fram til nylig vært et fenomen vi nordmenn gjerne har reservert for å beskrive situasjonen i andre verdensdeler eller en fjern norsk fortid. Utover på 90-tallet ble det imidlertid satt søkelys på fattigdom som en side av norsk virkelighet. F.eks. viste rapporten «Barn i husholdninger med lav inntekt» fra Statistisk sentralbyrås i 2001 at det i 1998 var mellom 27 000 og 32 000 barn som bodde i hushold med årlig inntekt under en bestemt grense, kalt fattigdomsgrensen. Som påpekt i rapporten *ligger det imidlertid en rekke diskuterte forutsetninger* bak beregningene. En meningsfull tolkning av tallene krever derfor kunnskap om betydningen og implikasjonene av disse forutsetningene.

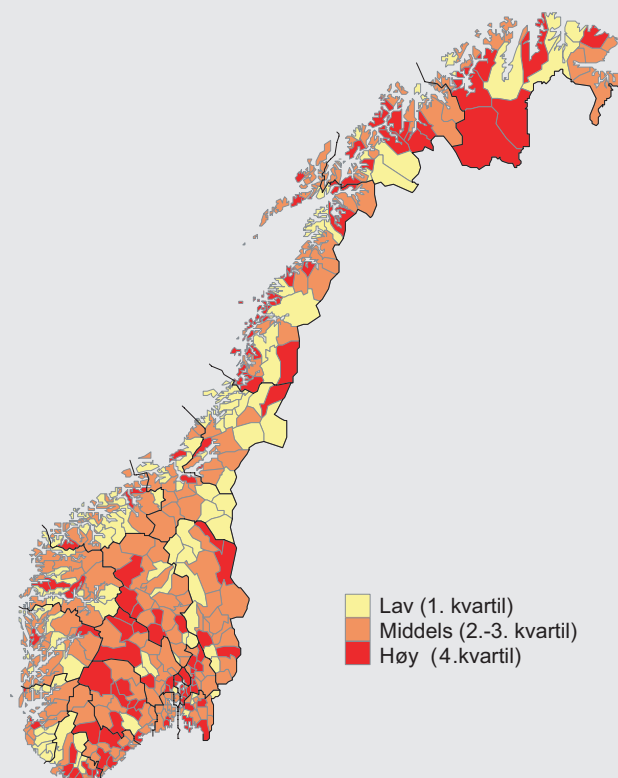
Usikkerheten rundt det faktiske antall fattige, skyldes at det ikke finnes klart etablerte og allment aksepterte definisjoner av hva som menes med fattigdom eller hvordan den best kan måles. Innen fattigdomsforskningen er det over tid blitt introdusert en rekke ulike tilnærminger for definisjon og måling av fattigdom. Ett av skillene går på om fattigdom skal defineres ut i fra «absolutte» kriterier eller om definisjonen av fattigdom skal være «relativ» og avhenge av den gjennomsnittlige levestandarden i samfunnet. I de fleste OECD-landene er det etter hvert blitt en etablert praksis å definere fattigdom i forhold til den gjennomsnittlige levestandarden. Denne avklaringen løser imidlertid bare ett av mange problemer som en støter på i forbindelse med definisjon og måling av fattigdom. Avklaringen av disse problemene er forbundet med diskuterte valg. De viktigste er

- inntektsbegrep og periode for opptjening av inntekt
- ekvivalensskala; skala som benyttes til å gjøre inntekt mellom personer fra små og store hushold sammenlignbare
- fattigdomsgrense

Ved å basere oss på årlig inntekt (etter skatt) som mål på forbrukspotensial finner vi at mellom 3 og 5 prosent av befolkningen i de enkelte årene i perioden 1985-2000 hadde så små økonomiske ressurser at de kunne karakteriseres som fattige; dvs. hadde en inntekt (etter skatt) som var lavere enn halvparten av den representative inntekten (medianinntekten) i samfunnet. Blant de som inngikk i denne gruppen skjuler det seg imidlertid personer som bare forbigående hadde lave inntekter. Dette kunne f.eks. være personer som var under utdanning eller næringsdrivende eller aksjonærer som hadde bokført store tap på selvangivelsen. I tillegg vil det være flere personer i lavinntektsgruppen - særlig alderspensjonister - som har en betydelig finansformue. Dersom en utelater disse personene fører dette til en betydelig reduksjon i andelen personer med lavinntekt.

Alternativt kan en benytte inntektsopptjening over flere år som grunnlag for å identifisere personer med lav inntekt. Dette vil redusere de tolkningsproblemerne som er forbundet med årlig inntekt som mål på individenes forbrukspotensial. Dessuten oppnås innsikt om lavinntekt bare er en forbigående tilstand eller om det har en mer permanent karakter. Studier utført i SSB viser at tallet på kronisk fattige ligger mellom 1,5 og 2,1 prosent, avhengig av om inntektsperioden dekker 3, 5 eller 10 år. Fattigdomsgrensen er da bestemt ved halvparten av medianinntekten i fordelingen av inntekt etter skatt for den aktuelle perioden.

Andelen fattige i kommuner når fattigdomsgrensene er regionsspesifikke. 2001¹

¹ Intervallene for andel fattige i kommunene når analysen er basert på regionsspesifikke fattigdomsgrenser:

0,4	Lav < 1,8
1,8	Middels 2,8
2,8	Høy 8,3

Skillet mellom temporær og vedvarende lavinntekt er etter hvert også blitt tillagt større betydning i internasjonale studier av fattigdom. Blant annet har EU-landene nylig tatt i bruk en indikator for vedvarende lavinntekt sammen med en rekke andre sosiale indikatorer for å bli bedre i stand til å forstå omfanget og årsakene til at deler av befolkningen har dårlige levekår.

Resultatene som er referert ovenfor er basert på landsspesifikke inntektsgrenser for fattigdom, som er i samsvar med vanlig praksis i OECD-landene. Inntektene er da justert for kjøpekraftsfordelene ved å tilhøre et stort hushold med flere inntektstakere framfor et lite hushold med én inntektstaker. En svakhet med analyser basert på en felles fattigdomsgrense for hele landet er at de ignorerer betydningen av regionale pris- og levekostnadsforskjeller. Geografiske kostnadsforskjeller medfører at personer som lever i økonomiske pressområder trenger høyere inntekter enn personer som lever i områder med lave kostnader for å finansiere samme kvantum av varer og tjenester. De tradisjonelle fattigdomsstudiene med landsspesifikke fattigdomsgrenser vil derfor underestimere antall fattige i områder med høye levekostnader og overestimere antall fattige i områder med lave levekostnader. Ved å benytte regionsspesifikke fattigdomsgrenser vil fattigdomsanalysen reflektere kommunens regionale beliggenhet og forskjeller i boligpriser. Resultater fra en slik

Forts.

Forts.

analyse basert på data fra 2001 viser at andelen fattige på landsbasis ikke påvirkes av om vi bruker regionspesifikke fattigdomsgrenser, men at den geografiske variasjonen vil øke. Anslagene på antall fattige blir redusert i alle fylker utenom Akershus og Oslo, der andelen øker med henholdsvis 1,1 og 2,3 prosentpoeng. Dette skyldes at medianinntekten (det generelle inntektsnivået) i Oslo og Akershus er større enn landsgjennomsnittet og dermed blir de regionspesifikke fattigdomsgrensene for Oslo og Akershus høyere enn i andre landsdeler. Som ventet er også boligprisene høyest i områdene med de høyeste fattigdomsgrensene. Slik sett reflekterer de regionspesifikke fattigdomsgrensene regionale forskjeller i levekostnader (og eventuelt levestandard). Vi finner at fattigdom i Norge først og fremst er et hovedstadsfenomen, selv om det også finnes enkelte mindre kommuner med en høy andel fattige.

Figur 1 gir en oversikt over det regionale mønsteret i forekomsten av fattigdom, der kommunene er delt inn tre grupper med lav, middels og høy fattigdomsandel. Den første gruppen omfatter de 25 prosent av kommunene med de laveste fattigdomsandelene, den tredje gruppen omfatter de 25 prosent av kommunene med de høyeste fattigdomsandelene, mens den mellomste gruppen omfatter de øvrige 50 prosent kommunene.

Referanser

Andersen, A., J. Epland, T. Wennemo og R. Aaberge (2003): «Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000», *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2, 2003.

Epland, J. (2000): Har Norge flere «fattige» eldre enn andre land?, i *Økonomiske analyser* nr. 7, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapporter 2001/9, Statistisk sentralbyrå.

Kirkeberg, M. I. (2001): Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt. *Samfunnsspeilet* 2/2001, statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A. M. Mogstad og R. Aaberge (2003): Et regionalt perspektiv på fattigdom, *Økonomiske analyser* 2003/4, Statistisk sentralbyrå.

Lund, K. og R. Aaberge (1999): Ekvivalensskala og tallfesting av omfang, fordeling og utvikling av fattigdom i Norge: 1982-1995, i E. Birkeland (red.). *Forskjeller i Levekår. Hefte 1: Inntekt*, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad, J. R. (2001): Velferd, ulikhet og fattigdom, kapittel 6 i A. Barstad (red.): *På vei mot det gode samfunn?* Utredning til Finansdepartementet i forbindelse med arbeidet med nytt Langtidsprogram 2002-2005, Notater 2001/21, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R., A. S. Andersen og T. Wennemo (2000): «Extent, Level and Distribution of Low Income in Norway, 1979-1995», i Gustavsson (red.): *Poverty and Low Income in the Nordic Countries*, Ashgate.

Hva er inntekt av egen bolig?

Skatteutvalget (NOU 2003:9) foreslår å øke fordelsbeskatningen av egen bolig. Begrunnelsen er dels at «all kapitalavkastning bør beskattes med en felles og relativt lav skattesats - uavhengig av om avkastningen tar form av kontant betaling, verdistigning eller tjenester fra kapitalen» (side 265 i NOU-en), og dels at fordelsbeskatningen må ses i sammenheng med symmetriprinsippet i beskatningen og det ubegrensede fradrag for private gjeldsrenter. Både Skatteutvalgets forslag og gjeldende fordelsbeskatning reiser imidlertid spørsmålet om *hvordan* inntekt av egen bolig bør fastsettes. Skattepliktig avkastning av egen bolig fastsettes i dag sjablonmessig. Det beregnes en ligningsverdi av boligen og en prosentavkastning av denne. Den valgte prosentavkastningen er ment å svare til hva det koster å leie tilsvarende bolig minus fradrag for utgifter til vedlikehold mm. og kapitalslit.

Den økonomiske avkastningen av egen bolig består i en tjenestestrøm som tilsvarende hva det koster å leie tilsvarende bolig, og verdiendringer (kapitalgevinst justert for vedlikehold mm). Siden kapitalbeskatningen for øvrig bygger på nominelle størrelser, er det de nominelle verdiendringer som er relevante. I et økonomisk korrekt skattegrunnlag ville man imidlertid ha lagt til grunn kapitalens realavkastning.

I teorien vil den husleien som klarer leiemarkedet for en bestemt boligtype bestemmes av den marginale utleier, som krever den høyeste leien blant de utleiere som får avsetning i markedet, og den marginale leietaker, som har minst beta-

lingsvilje blant de som finner seg en bolig i markedet. I likevekt er markedsleien lik reservasjonsprisen til den marginale utleier og reservasjonsprisen til den marginale leietaker.

Det minste en utleier som ikke vil tape penger kan godta, er at boliginvesteringen gir en totalinntekt (leie pluss verdistigning) som dekker kapitalkostnadene (avskrivninger og normal avkastning), samt utgifter til vedlikehold og drift. Videre vil en utleier normalt kreve en risikopremie for å dekke mislighold og hærverk, avhengig av nivået på inndrivingskostnadene og hvor vanskelig det er å bli kvitt vanskelige leietagere.

Leietagere vil på sin side bare finne det hensiktsmessig å leie en bolig dersom husleien ikke overstiger netto kapitalkostnader mm ved å kjøpe egen bolig, minus eventuelle fordeler ved en utleiebolig kontra selveierbolig (f.eks. praktiske hensyn, transaksjonskostnader, fleksibilitet). Sett bort fra praktiske fordeler ved leie, og forutsatt at eierboliger er like dyre i drift som utleieboliger, er altså leietagerens reservasjonspris lik kapitalkostnadene (som oftest lånerenten) pluss driftskostnadene minus verdistigningen ved kjøp av egen bolig.

Den prisen som klarer et velfungerende leiemarked vil altså tendere mot de reelle kapitalkostnadene. Dessuten vil selvsagt utgifter til drift og vedlikehold, risikobetraktninger og leietagerens vurderinger av fordeler med å bo til leie spille inn.

Forts.

Forts.

Leieverdien av egen bolig i et velfungerende leiemarked er lik nominelle kapitalkostnader pluss driftskostnader minus verdistigning. Dersom boligprisutviklingen følger den generelle prisveksten, innebærer dette at leieverdien blir lik realrenten multiplisert med verdien av boligen, med tillegg av diverse driftskostnader som vedlikehold mm.

Inntekt av egen bolig er imidlertid lik leieverdien pluss verdistigning. Avhengig av hvordan skattesystemet behandler kapitalgevinster kan inntekt av egen bolig operasjonaliseres ved prosentlikning alene, der den nominelle renten legges til grunn, eller ved prosentlikning basert på realrente supplert med gevinstbeskatning.

Dersom boligprisene stiger mer enn inflasjonen, vil dette reflekteres i lavere avkastningskrav til utleieboliger og dermed også lavere leieverdi av egen bolig - forutsatt at dette er en vedvarende tendens som oppfattes av aktørene i leiemarkedet. Selveierens kapitalgevinst motsvares altså av at den prosentvise markedisleien for samme type bolig blir lavere. I det lange løp kan man derfor fortsatt bruke beregning basert på nominell rente for å anslå inntekt av egen bolig. Derimot vil verdiendringer som ikke er forutsett i markedet, eller som er av så kort varighet at markedisleien ikke har rukket å tilpasse seg endret prisstigning, kunne gi selveieren fordeler som ikke fanges opp ved prosentlikning basert på langsiktige avkastningsrater. Dersom man ønsker å beskatte inntekter som oppstår ved bobler i boligmarkedet, må prosentlikningen derfor suppleres med gevinstbeskatning.

For å avgjøre empirisk om husleiene i markedet svarer til de teoretiske betraktningene behøves helst data om markedsverdier og husleienivå for utleieboliger. Slike data er ikke tilgjengelige, men i forbindelse med levekårsundersøkelsen i 1997 ble det samlet inn opplysninger om areal, boligtype og henholdsvis husleie (leietagere) og antatt omsetningsverdi (selveiere) for alle husholdninger i utvalget. Ved å sammenligne husleie per kvadratmeter for ulike boligtyper og kvadratmeterpriser for tilsvarende selveierboliger av samme type, kan man få en viss pekepinn om den prosentvise markedsavkastningen pr. kvadratmeter.

Tabellen viser et slikt mål på gjennomsnittlig leieverdi i prosent av markedsverdi for boliger etter ulike regioner, boligtyper og -størrelser. Prosentavkastningen, som er basert på hva leietakere og selveiere i levekårsundersøkelsen 1997 oppga som areal og henholdsvis husleie og anslått markedsverdi, framkommer ved å dividere den oppgitte leien per kvadratmeter på den gjennomsnittlige oppgitte kvadratmeterpris for tilsvarende boligtype. I gjennomsnitt ser de oppgitte markedsverdiene og husleiene ut til å samsvare ganske bra mht. variasjoner i boligens leieverdi f.eks. etter region, men det er likevel noe variasjon i den prosentvise leien, som ser ut til å være høyest for små boliger og blokkleiligheter.

For hele utvalget under ett blir den gjennomsnittlige leieverdien i prosent av oppgitt markedsverdi for sammenlignbar bolig om lag 7 pst. I forhold til en realrente før skatt i årene før på rundt 6 pst. innebærer dette et visst påslag for den samlede vurdering av risiko, verdiendringer, vedlikehold mm. og skattemessige forhold. Selv om den beregnede

prosentavkastningen i tabell 1 varierer en del etter størrelse og hustype, tyder tallene på at leiemarkedet virkelig fungerer slik at leieprisene tenderer mot den teoretiske leieverdien, og at realrenten før skatt multiplisert med antatt markedsverdi også kan tjene som et brukbart mål på leieverdien av egen bolig.

Gjennomsnittlig årsleie per kvadratmeter i prosent av gjennomsnittlig kvadratmeterpris for tilsvarende boliger. 1997. Eksklusive tjenesteboliger, trygdeboliger etc.

	Årlig kvadratmeterleie i prosent av kvadratmeterpris
Alle	6,97
Areal	
Under 60 m ²	7,58
60-90 m ²	6,97
90-120 m ²	5,25
Over 120 m ²	3,92
Hustype	
Enebolig	5,86
Rekkehus, småhus	6,79
Blokk	9,10
Annet	5,57
Region	
Oslo, Akershus	6,39
Stavanger, Bergen, Trondheim, Tromsø	7,00
Resten av landet	7,29

Kilde: Beregninger på grunnlag av tall fra Levekårsundersøkelsen 1997, Statistisk sentralbyrå.

En annen måte å betrakte den gjennomsnittlige leieverdien i prosent av oppgitt markedsverdi, er å se på forholdstallet mellom markedsverdien og leieverdien. Når årlig husleie er 7 prosent av markedsverdien, er markedsverdien 14,2 ganger større enn årlig husleie (den inverse av husleien i prosent). Et slikt forholdstall er mye brukt i analysen av verdiobjekter generelt og aksjemarkedet spesielt. Forholdstallet kalles på engelsk P/E-raten, som er en forkortelse av price/earnings. Undersøkelser viser at det historiske gjennomsnittet for Norge det siste kvarte århundret ligger rundt 13,5. Det betyr at i 1997 var markedet nokså nær sitt historiske gjennomsnitt. Vi så ovenfor at det er teoretiske grunner til at det skal være en stabil sammenheng mellom en boligs markedsverdi og årlig leieverdi, og det er bakgrunnen for at en sier at forholdstallet er mean-reverting. Den betegnelsen innebærer at når forholdstallet avviker fra sitt historiske gjennomsnittet, så returnerer den etter noen tid tilbake til gjennomsnittet. Likevel kan en observere nokså store svingninger rundt dette forholdstallet.

Siden 1997 har boligpriser og husleier vist en ulik utvikling. Forholdstallet har steget mye. Statistisk sentralbyrås Boligprisindeks steg med 72,1 prosent i perioden 1997-2003. I samme periode steg Statistisk sentralbyrås Husleieindeks med 24,4 prosent. Det innebærer at markedet for tiden ligger et stykke unna sitt historiske normaleie. For at forholdstallet mellom markedsverdi og årlig husleie skal returnere til normaleiet, må altså husleiene i framtiden stige mer enn boligprisene, alternativt boligprisene falle mer enn husleiene, eller i perioder begge deler.